

จากกวีนิพนธ์ “อีสาน” สู่ “วาทกรรมอีสาน” : การประกอบสร้างความหมายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสาน

ธัญญา สังขพันธานนท์*

บทคัดย่อ

กวีนิพนธ์ “อีสาน” ของ นายผี หรือ อัศนี พลจันทร เป็นงานเขียนในแนววรรณกรรมเพื่อชีวิตในยุคแรกๆ ที่ได้รับการยอมรับว่า ได้นำเสนอภาพความแห้งแล้งกันดารของภาคอีสานสู่การรับรู้ในวงกว้าง ภาพธรรมชาติดังกล่าวได้รับการผลิตซ้ำอีกหลายครั้งในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับภาคอีสานในยุคหลัง บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อที่จะศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบทกวีนิพนธ์ของ “นายผี” โดยใช้แนวทางของทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) ทฤษฎีวาทกรรม (discourse) และการประกอบสร้างทางสังคม (social construction) มาเป็นฐานในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ธรรมชาติที่นำเสนอในกวีนิพนธ์ของ “นายผี” สองเรื่อง คือ กวีนิพนธ์ “อีสาน” และ “อีสานลุ่ม” เป็นธรรมชาติที่อยู่ในสถานะไม่สมดุล มีทั้งแห้งแล้ง ขาดพรวงและล้นเกิน กวีนำเสนอภาพดังกล่าวผ่านการใช้ภาษาและสัญลักษณ์ (sign) อย่างมีนัย แสดงถึงการประกอบสร้างทางสังคม ที่ความหมายของธรรมชาติขึ้นอยู่กับความคิดและการกำหนดของบุคคล การเลือกนำเสนอภาพธรรมชาติที่ขาดความสมดุลเป็นเจตนาของกวี ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดวรรณกรรมแนวมาร์กซิสต์ ธรรมชาติในที่นี้คือต้นเหตุของความเลวร้ายในชีวิตนำไปสู่การกดขี่ข่มเหงจากนายทุนและนักการเมืองที่โง่กิน อาจกล่าวได้ว่ากวีนิพนธ์ทั้งสองเรื่องได้สร้าง “วาทกรรมเกี่ยวกับภาคอีสาน” ขึ้นมาโดยปริยาย วาทกรรมดังกล่าวได้สร้างอัตลักษณ์ (identity) ให้กับภาคอีสานว่าเป็นดินแดนที่แห้งแล้งกันดารและอดอยาก ซึ่งต่อมาวาทกรรมนี้ได้รับการผลิตซ้ำอีกหลายครั้งในวรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสานที่เขียนขึ้นในยุคหลัง เมื่อพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำเสนอภายใต้ “วาทกรรมอีสาน”

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออกคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม / นิสิตปริญญาเอก สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

พบว่าเป็นแนวคิดที่ยึดเอาธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง (ecocentrism) ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของธรรมชาติว่า ยิ่งใหญ่เหนือการควบคุมของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นวรรณกรรมในแนวเพื่อชีวิต การมองธรรมชาติจึงมีลักษณะเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่มีส่วนในการกำหนดชะตากรรมของมนุษย์ เช่นเดียวกับกลไกอื่นๆ ทางสังคม.

From 'Isarn' Poem to 'Isarn Discourse' : the Construction of the Meaning of Nature and Environment in Isarn Literature.

Thanya Sangkhaphanthanon

Abstract

The poem 'Isarn' by 'Nai Pee' (Asanee Polchan) is one of the most acknowledged Thai literature in presenting the hardship of the people of the North East region (also known as Isarn region) and its vast infertile land to the wider world. Such image has been reproduced countless time in a score of Isarn related literatures in the later date. This article attempts to study and analyze the concept of nature and environment in 'Nai Pee's poem based on ecocriticism, discourse, and social construction theory. The finding shows that the nature and environment presented in two of Nai Pee's poem - 'Isarn' and 'Isarn Lom' were imbalanced; while some of these nature were extraordinarily plentiful, the other were poor, scarce, and inhabitable. The poet masterfully presented the image through the use of symbolic language and signs. This reflects the social construction by which the nature dictates people way of life. Furthermore, the fact that the poet selectively presented the image of imbalance nature echos the influence of Marxist ideology. Nature in his poem was the primary cause of people's hardship, consequently led to exploitation by the corrupted elite-class politicians. It can be said that both of his poems have constructed the discourse of the North East region. or 'Isarn discourse' This discourse thus shapes the identity of the North East region and portrays it as 'the land of hardship and famine.' Since then, this discourse has been reproduced in the more modern Isarn

literature works. When carefully considered, the concept of nature and environment which underlies 'Isarn discourse' was ecocentrism. It places emphasis on the greatness of nature and stresses that nature is far beyond human control. Nevertheless, due to the fact that these were for life's sake poems, the poet might have seen the nature as a mechanism which potentially influences people's way of life similar to other social mechanisms.

ชื่อของ อัศนี พลจันทร หรือ “อินทราวุธ” หรือ “นายผี” ไม่เพียงแต่ได้รับการปิดป้ายฉลากว่า เป็นนักวิจารณ์แนวมาร์กซิสต์คนแรกของไทย ที่นำเอากระบวนทัศน์วรรณคดีแนวสังคมนิยม (socialist realism) มาวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีไทยในแนวอย่างถึงรากถึงโคนเท่านั้น แต่ยังได้รับการยอมรับว่า เขาคือกวีที่สร้างงานกวีนิพนธ์ในแนว “วรรณกรรมเพื่อชีวิต” เป็นคนแรกๆ ของไทยอีกด้วย กล่าวในด้านบทกวี อัศนี พลจันทร ในนามปากกาว่า “นายผี” ได้สร้างสรรค์บทกวีไว้จำนวนมาก เท่าที่มีผู้รวบรวมอย่างเป็นทางการก็มีไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ ชิ้น^๑ แต่บทกวีที่ทรงพลังที่สุดและสร้างชื่อให้กับเขาคือบทกวีที่ชื่อว่า “อีสาน” โดยเฉพาะในวรรคที่ว่า “ในฟ้าปามีน้ำ ในดินขำมีแต่ทราย” ที่ได้กลายเป็นวลีที่ติดปากของนักอ่านวรรณกรรมไทยจำนวนมาก และได้รับการอ้างอิงพูดถึง กล่าวซ้ำในวรรณกรรมหลายๆ เรื่องในเวลาต่อมา อาจกล่าวได้ว่า ในบทกวีบทนี้ “นายผี” ได้สร้าง “วาทกรรมอีสาน” ให้อยู่ในการรับรู้ของสังคมไทย และวาทกรรมดังกล่าวก็ส่งผลต่อการสร้างภาพของภาคอีสานในอดีตให้อยู่ในการรับรู้ของคนไทยว่าเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยความแห้งแล้งและทุรกันดาร ความขาดแคลนทางด้านธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ที่ได้รับการผลิตซ้ำและต่อยอดในวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่เขียนขึ้นในระยะหลังๆ และคงจะไม่เกินเลยมากนัก หากกล่าวว่า “วาทกรรมอีสาน” ของ “นายผี” ยังส่งผลต่อภาคปฏิบัติจริงของวาทกรรม ที่ผลักดันและกระตุ้นให้ภาครัฐต้องหันมาสนใจและพัฒนาภาคอีสานให้เป็นภูมิภาคที่มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นในเวลาต่อมา

^๑ ดู “นายผี” : อัศนี พลจันทร. รวมบทกวี. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สามัญชน. ๒๕๔๐

บทความเรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะนำบทกวี “อีสาน” ของ “นายผี” มาอ่านใหม่ (re-read) และประเมินค่าใหม่ (re-evaluate) บนฐานคิดของทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) อันเป็นทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์แนวใหม่ที่มุ่งสนใจแนวคิด ความหมายและการนำเสนอเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรม ผนวกกับ แนวคิดการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) และแนวคิดการประกอบสร้างทางสังคม (social construction) อันเป็นกลุ่มทฤษฎีในร่มเงาของกระบวนทัศน์แบบหลังสมัยใหม่ (postmodernism) เพื่อเปิดมุมมองและสร้างข้อเสนอใหม่ๆ ต่อการศึกษาวรรณกรรมไทย รวมถึงข้อสังเกตบางประการที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อในการอภิปรายครั้งนี้

วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ : แนวทางใหม่ในการอ่านและศึกษาธรรมชาติในวรรณกรรม

วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) เป็นทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมแนวใหม่ที่ถือได้ว่าเป็นทั้งความเคลื่อนไหวและกระบวนทัศน์ในวงการศึกษาวรรณกรรมยุคหลังสมัยใหม่ ทฤษฎี “วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ” เป็นแนวคิดและทฤษฎีที่ให้ความสนใจศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรม โดยใช้ฐานความรู้ด้านนิเวศวิทยา (ecology) และแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยม (Environmentalism) มาเป็นพื้นฐานในการศึกษา อาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศก็เช่นเดียวกับทฤษฎีในกลุ่มหลังสมัยใหม่อื่นๆ ที่หันมาให้ความสนใจศึกษาโดยการเชื่อมโยงการเขียนเข้ากับสถานการณ์จริงในสังคม ไม่ว่าจะเป็นประเด็นศึกษาที่เกี่ยวกับ ความเป็นอื่น (otherness) ความเป็นชายขอบ (margin) เพศภาวะ (gender) และกลุ่มคนในชาติพันธุ์ต่างๆ (ethnic people) รวมถึงการศึกษาตามแนวคิดที่เรียกว่า “วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ” เพราะการศึกษาในแนวนี้นี้ ให้ความสนใจโลกของธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นโลกที่ “เป็นอื่น” จากโลกแห่งสังคมเทคโนโลยีอย่างในปัจจุบัน

คำว่า ecocriticism ปรากฏเป็นครั้งแรกในบทความ “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism” ของ วิลเลียม เรอเคอร์ต (William Rueckert) ในปี ๑๙๗๔

มีความหมายถึง การประยุกต์ใช้ความรู้ทางนิเวศวิทยาและมนุษย์ในทัศนนิเวศวิทยาเพื่อการศึกษาวรรณคดี รวมถึงบทบาทหน้าที่ของวรรณคดีในชีวมณฑล (biosphere) เรอเคอร์ตได้เปรียบเทียบให้เห็นว่า กวีนิพนธ์นั้นเป็นเหมือนที่เก็บพลังงาน (store energy) ซึ่งมีที่มาจากเครื่องกำเนิดพลังงานที่สำคัญคือภาษาและจินตนาการ ดังที่เขาอ้างว่า “In literature, all energy comes from the creative imagination” การอ่าน การสอน และการวิจารณ์คือการถ่ายทอดพลังงานดังกล่าว โดยมีนักวิจารณ์และครูสอนวรรณคดีทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างวรรณคดีกับชีวมณฑล ในการปลดปล่อยพลังงานและข้อมูลข่าวสารที่เก็บไว้ในกวีนิพนธ์ ดังนั้น พลังงานจึงอาจไหลผ่านชุมชนมนุษย์และสามารถแปลความหมายไปสู่การกระทำทางสังคม (social action) (Rueckert.1996: 108-110)

ปลายทศวรรษที่ ๑๙๙๐ กล็อตเฟลตี้ (Glottfelty.1996) ผู้เริ่มต้นการศึกษาวรรณกรรมในแนวนี้อย่างจริงจังได้นำมาขยายและพัฒนาต่อให้ชัดเจนขึ้น โดยได้อธิบายถึงความหมายและขอบข่ายของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศไว้ว่า เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ยึดโลกเป็นศูนย์กลางที่จะนำไปสู่การศึกษาวรรณกรรม นักวิจารณ์แนวอนุรักษ์ธรรมชาติและนักทฤษฎีอนุรักษ์ธรรมชาติ ตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้ เช่น ธรรมชาติได้รับการนำเสนอในบทประพันธ์อย่างไร บทบาทของฉากธรรมชาติที่แสดงในโครงเรื่องของนวนิยายเป็นอย่างไร ค่านิยมที่แสดงในวรรณกรรมนั้นสอดคล้องกับภูมิปัญญาของการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือไม่ งานเขียนเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติของนักเขียนชายกับนักเขียนหญิงเหมือนกันหรือไม่ ผลกระทบเกี่ยวกับวิกฤตสิ่งแวดล้อมได้แทรกซึมเข้าไปในเนื้อหาของวรรณกรรมร่วมสมัยและวัฒนธรรมประชานิยม (popular culture) ด้วยแนวทางใดและด้วยเหตุผลใด ทำอย่างไรจึงจะให้วิทยาศาสตร์เปิดตัวเองมาสู่การวิเคราะห์วรรณกรรม อะไรคือจุดร่วมที่พอจะเป็นไปได้ระหว่างวรรณคดีศึกษากับวาทกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่จะสัมพันธ์กันได้ในสาขาวิชา เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญา ประวัติศาสตร์ จริยศาสตร์ จิตวิทยา

วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศจึงอาศัยหลักฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรมของมนุษย์ที่

เชื่อมต่อกับโลกทางกายภาพ ว่ามีผลกระทบต่อกันอย่างไร และมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมมนุษย์อย่างไร ดังนั้น วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศนำมาใช้เป็นการเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประดิษฐ์กรรมทางวัฒนธรรมของภาษาและวรรณคดี หากกล่าวในฐานะของการวิจารณ์ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศเหยียบเท้าข้างหนึ่งบนวรรณคดีและอีกข้างอยู่บนผืนแผ่นดิน ในฐานะของวาทกรรมทางวิชาการ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นการก้าวกระโดดข้ามระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หาใช่เป้าหมายเดียวของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ แต่การอภิปรายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมยังขยายผลไปสู่การพิจารณาเรื่องชนชั้น ชาติพันธุ์ และเพศสภาพ เช่น ศึกษาว่าตัวบทได้สะท้อนให้เห็นโลกทางกายภาพอย่างไร หรือวรรณกรรมได้ตั้งคำถามเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างไร นักวิจารณ์บางคนนำเอาทฤษฎีโพสต์โมเดิร์นหรือทฤษฎีหลังสมัยใหม่เข้ามาวิเคราะห์ นักสตรีนิยมเชิงนิเวศต่างพยายามค้นหาแนวทางที่จะนำเสนอว่าธรรมชาติมีอิทธิพลต่อเพศสภาพ^๒ อย่างไร ส่วนนักเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเองก็หันมาให้ความสนใจว่าวรรณกรรมมีส่วนในการนำเสนอปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างไรบ้าง

จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดวรรณกรรมเชิงนิเวศ เป็นแนวคิดที่มีความเป็นสหวิทยาการ เป็นการผสมผสานวิธีการของวิทยาศาสตร์กับวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ นั่นคือนำความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งศาสตร์ด้านนิเวศวิทยา มาเป็นฐานความรู้ในการอธิบาย และตีความตัวบทวรรณกรรม และยังนำเอาวิชาการด้านอื่นมาประยุกต์ใช้อย่างหลากหลาย มองในแง่ทฤษฎีการวิจารณ์ จึงเป็นแนวคิดทฤษฎีที่ให้

^๒ การศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเน้นไปที่ประเด็นเกี่ยวกับเพศสภาพ เป็นแนวการศึกษาวรรณกรรมเชิงนิเวศของกลุ่มสตรีนิยม หรือสตรีนิยมเชิงนิเวศ (ecofeminism) ที่มีแนวคิดในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การกดขี่สตรีกับความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ และการเปิดเผยให้เห็นการบรรจบกันระหว่างการกดขี่ทางเพศ การครอบงำธรรมชาติ การเหยียดผิว ความคิดที่วามมนุษย์เหนือกว่าสัตว์ และความไม่เท่าเทียมทางสังคมอื่นๆ

ความสำคัญกับการศึกษาที่ไม่ได้เน้นเฉพาะการวิเคราะห์ตัวบท (intrinsic study) แต่เพียงอย่างเดียว แต่ได้นำเอาศาสตร์สาขาอื่นๆ มาตีความตัวบท ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของตัวบทกับ บริบทภายนอก (extrinsic study) ที่เกี่ยวข้อง

วิธีการในการวิเคราะห์วิจารณ์ของนักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศ ดำเนินไปภายใต้มนต์คาถาที่สำคัญคือ

๑. การพยายามแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและโลกธรรมชาติที่ปรากฏในตัวบทวรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวบทที่เรียกว่างานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติ (nature writing) หรือ “วรรณกรรมสีเขียว” (green literature) โดยอาศัยกลยุทธ์พื้นฐานที่สำคัญคือการอ่านแบบสีเขียว (green reading) ที่เน้นการอ่านอย่างละเอียด (close reading) และระมัดระวัง

นักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศได้รื้อถอนความหมายของการอ่านของวรรณคดีวิจารณ์แบบดั้งเดิมหรือการอ่านในทัศนะของมนุษยนิยม ซึ่งมักจะอ่านจากกรอบของโครงสร้างทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและประสบการณ์ส่วนตัว “ความจริง” กลายเป็นประเด็นหลักในการอ่าน และความจริงนั้นเป็นความจริงที่มาจากการการตีความ และการตีความนั้นเป็นเรื่องของคน เมื่อเราอ่านเรากำลังสร้างความหมายให้กับเรื่องที่อ่าน ปรากฏจากผู้อ่าน ถ้อยคำบนหน้ากระดาษก็จะไม่มีความหมายอันใด ผู้อ่านทำให้มันมีชีวิตขึ้นมาด้วยความรู้สึก, ประสบการณ์, ความรู้และความเป็นอัตวิสัยของเขา (Campbell.1996, p. 129)

จะเห็นได้ว่า การอ่านในทัศนะของนักวิจารณ์เชิงนิเวศก็เช่นเดียวกับการอ่านของนักคิดหลังโครงสร้างนิยม คือก็ต่างปฏิเสธทัศนะของนักมนุษยนิยม และแทนที่ด้วยความคิดที่แตกต่าง การอ่านในเชิงนิเวศและหลังโครงสร้างนิยมมองทุกสิ่งทุกอย่างว่าเป็นตัวบท ในฐานะเครือข่ายของระบบความหมายทุกชนิด ดังเช่น ฟูโกต์ (Michel Foucault) มองคนบ้าว่าเป็นตัวบท ลากอง (Lacan) เห็นว่ามนุษย์เป็นตัวบท ส่วนเดอริดา (Jacques Derrida) ก็เสนอว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นตัวบทเพราะมันต่างมีความหมายบางอย่างสำหรับเรา

การอ่านอย่างนักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศ ไม่เพียงแต่เป็นการให้ความหมายต่อประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังเป็นการตั้งคำถามเกี่ยวกับวรรณคดี ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น ธรรมชาติได้รับการนำเสนอในด้นบทอย่างไร การประกอบสร้างคำหรือศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นอย่างไร ธรรมชาติของเมืองตรงกันข้ามกับธรรมชาติของชนบทและป่าอย่างไร อะไรคือบทบาทของวิทยาศาสตร์และประวัติศาสตร์ของธรรมชาติที่แสดงในด้นบท อะไรคือการเชื่อมโยงระหว่างเพศและภูมิประเทศ คำว่าภูมิประเทศเป็นการอุปมาหรือไม่ จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวิทยาเชิงลึกให้ความรู้ต่อการอ่านของเราอย่างไรอีกด้วย

๒. การศึกษาภาษาและบทบาทของภาษา นักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศเห็นว่าภาษาไม่สามารถแยกได้จากโลกธรรมชาติ และสนใจภาษาในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้าง “วาทกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” นักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับธรรมชาติว่ามีมานานแล้ว แม้แต่ในกวีนิพนธ์ยุคโรแมนติก ดังความเห็นของJonathan Bate ที่เห็นว่า ในยุคของกวีโรแมนติก กวีนิพนธ์ไม่เพียงแต่ถูกสร้างขึ้นมาในภาษา แต่มันยังได้รับการสร้างในธรรมชาติด้วย กวีนิพนธ์ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่เป็นการแสดงออกของถ้อยคำ แต่ยังเป็นการแสดงออกของการสื่อสารทางอารมณ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติ (Bate 200 : 169) หรือดังที่ แมคคอลลี (McColley 2001 : 66) กล่าวว่า จิตสำนึกเชิงนิเวศหรือหนทางของการติดต่อกับโลกที่หลากหลาย ได้รับการนำเสนอในภาษาของการเล่าเรื่อง

กวีนิพนธ์ “อีสาน” : การประกอบสร้างทางสังคมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

“อีสาน” เป็นชื่อของกวีนิพนธ์บทหนึ่งที่เขียนโดย “นายผี” หรือ อัสนี พลจันทร์ นักคิด นักเขียน กวีหัวก้าวหน้าและปัญญาชนคนสำคัญของไทยในยุคต้นทศวรรษที่ ๒๔๙๐ กวีนิพนธ์บทนี้เขียนขึ้นและตีพิมพ์เผยแพร่ในคอลัมน์ “อักษราวลี” ในนิตยสาร

“สยามสมัย” เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒ “นายผี” นำเสนอกวีนิพนธ์นี้ในรูปแบบของกาพย์ยานี ๑๑ อย่างไพเราะและทรงพลัง ดังนี้

อีสาน

ในฟ้าปมีน้ำ
น้ำตาที่ตกทราย
แดดเปรี้ยงปานหัวแตก
แผ่นอกที่ครางคริม
มหาห้วยคือหนองหาน
ย่อมที่พคือลำชี
แลไปสดุ้งปราณ
คิดไปในใจคอ
พี่น้องผู้น่ารัก
ยืนนิ่งบ่ติงคือ
เขหาว่าโง่งเงา
รักเจ้าบ่จางฮา !
เขาชื่อสิว่าเชอ
ฉลาดทานเทียมผู้แทน
กตขีบ่พาเฮา
เที่ยววิ่งอยู่โง่งโง
รื้อคิดยั้งรื้อแค้น
เสียตนสนิททาน
ในฟ้าปมีน้ำ
น้ำตาที่ตกทราย
สองมือเขามีแสง
สงสารอีสานสิ้น

ในดินขี้มีแต่ทราย
ก๊ريبซาบบ่รอซิม
แผ่นดินแยกอยู่ทึบทิม
ขยับแยกอยู่ตาปี
ล่ำมุลผ่านเหมือนล่ำผี
อันชำแรกอยู่ริ้ว
โอ! อีสาน, ฉะนั้นหนอ
บ่ใครดีดังนี้ฤฯ?
น้ำใจจักโชนหือ?
และใครได้อันใดมา?
แต่เพื่อนเฮานี้แหละหนา
แลเหตุใดมาดูแคลน...
ผู้ใดเนื่อนะดีแสน
ก็เห็นท่าที่กล้าโง
ใครนะเจ้าจงเปิดโปง
เที่ยวมาแค่ให้ทรมาน
ละม้ายแม่นท่าสังหาร
ก็บ่ได้สะดวงตาย
ในดินขี้มีแต่ทราย
คือเลือดหลัง! ลงโลมดิน
เสียงเฮายังมีคนยิน
อย่าทรุด, สู้ด้วยสองแขน

พายุยังพัดอื้อ

อีสานนับแสนแสน

ราวป่าหรือราบทั้งแดน

สีจะพ่ายผู้ใดหนอ?

บทกวี “อีสาน” ของนายผีมีเนื้อหาสำคัญอยู่ ๔ ตอน ตอนแรกคือการนำเสนอให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ทางกายภาพของภาคอีสาน หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่าเต็มไปด้วยความแห้งแล้ง เนื้อหาตอนที่สองเป็นการโยงให้เห็นว่า สภาพความแห้งแล้งโหดร้ายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นส่งผลต่อผู้คนในดินแดนนี้อย่างไร และในส่วนที่ ๓ บทกวีได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงไม่จริงใจของนักการเมือง ที่กดขี่เอารัดเอาเปรียบและไม่เคยให้ความช่วยเหลือประชาชนอย่างแท้จริง และตอนสุดท้าย คือการเรียกร้องปลุกเร้าให้คนอีสานได้ตระหนักในพลังของตัวเอง และลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตที่ดีขึ้น

พิจารณาในแง่นี้จะเห็นได้ว่า สารของบทกวีได้ผูกโยงประเด็นหลักๆ ไว้อย่างสัมพันธ์กัน นั่นคือ สภาพธรรมชาติที่โหดร้าย ส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนชาวอีสาน ความโหดร้ายทุกข์ยากได้รับการซ้ำเติมจากนักการเมืองที่ไม่จริงใจ ดังนั้น จึงควรที่คนอีสานจะได้ช่วยตนเองด้วยการรวมพลังลุกขึ้นมาต่อสู้ หากดูในแนวปรัชญาการเขียนหรือทัศนะของกวีแล้ว ย่อมเห็นได้ชัดว่านี่คือกระบวนการทัศน์แบบมาร์กซิสต์ ที่ให้ความสำคัญกับประเด็นทางชนชั้น และการต่อสู้ทางชนชั้นของกลุ่มคนระดับล่าง หรือชนชั้นชาวนาและกรรมกร ในขณะเดียวกันก็จัดเป็นวรรณกรรมแนว “เพื่อชีวิต” ที่มองว่าศิลปะวรรณกรรมนั้นจะต้องรับใช้ชีวิตของคนหมู่มากในสังคม และวรรณกรรมก็คืออาวุธอันทรงพลังที่จะใช้ในการปลุกสร้างจิตสำนึกและอุดมการณ์ทางการเมือง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น โดยแง่ “อีสาน” จึงไม่ใช่บทกวีที่เขียนขึ้นอย่างปราศจากเป้าหมาย และไร้ความหมาย หากแต่มีเป้าหมายอันชัดเจนตามภารกิจของวรรณกรรมในแนวสังคมนิยม ดังนั้น หากอ่านกรีนินท์เรื่องนี้โดยสายตาของนักอ่านแบบมาร์กซิสต์ “อีสาน” จึงเป็นกรีนินท์ทั้งดงาม มีพลังและเป็นต้นแบบของวรรณกรรมเพื่อชีวิตอย่างปราศจากข้อกังขา

แต่เมื่อลองอ่านบทกวีบทนี้ด้วยสายตาและมุมมองของวรรณกรรมเชิงนิเวศ จุด

เน้นของการอ่านจะเปลี่ยนไป สิ่งที่นักอ่านแบบวรรณกรรมเชิงนิเวศให้ความสนใจก็คือ ประเด็นของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ว่าได้รับการนำเสนออย่างไร และกวีได้ประกอบสร้างทางสังคมโดยให้ความหมายกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นอย่างไร โดยเฉพาะประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ไม่ใช้มนุษย์

ในกวีนิพนธ์ “อีสาน” “นายผี” ได้นำเสนอภาพธรรมชาติไว้ในเนื้อหาตอนที่ว่า

ในฟ้าปมมีน้ำ	ในดินขำมีแต่ทราย
น้ำตาที่ตกgray	กิริยขาบปรอซิม
แดดเปรี้ยงปานหัวแตก	แผ่นดินแยกอยู่ทึบทิม
แผ่นอกที่ควางครีมี	ขยับแยกอยู่ตาปี
มหาห้วยคือหนองหาน	ลำมูลผ่านเหมือนลำผี
ย้อมซีฟคือลำชี	อันชำแรกอยู่ริรือ
แลไปสดุ้งปรมาณ	โอเออีสาน, จะนี้หนอง
คิดไปในใจคอ	บใครดีดั่งนี้ฤา?

ฟ้า น้ำ ดิน ทราย แดด ลำห้วย แม่น้ำ คือธรรมชาติทางกายภาพที่กวีนำเสนอ แต่เมื่อพิจารณาภาษาที่ใช้กับสิ่งเหล่านี้จะเห็นได้ว่า ภาษาในการพรรณนาของกวี ได้สร้างภาพของธรรมชาติที่พิกลพิการ โหดร้ายและแปลกเพี้ยนไปจากสภาพที่ควรเป็น นั่นคือ ความอุดมสมบูรณ์ ดังเช่น “ในฟ้าปมมีน้ำ ในดินขำมีแต่ทราย” ซึ่งแสดงภาพของความกันดาร ขาดแคลน และความ “พร่อง” ในวรรคที่ว่า “แดดเปรี้ยงปานหัวแตก แผ่นดินแยกอยู่ทึบทิม” ให้ภาพของธรรมชาติที่โหดร้าย “มหาห้วยคือหนองหาน ลำมูลผ่านเหมือนลำผี / ย้อมซีฟคือลำชี อันชำแรกอยู่ริรือ” ก็เช่นเดียวกัน ที่แสดงถึงความขาดแคลนและ “พร่อง” ของธรรมชาติไปจากสภาพที่ควรเป็น เป็นที่น่าสังเกตว่า ภาษาและชุดคำที่กวีเลือกมาใช้เพื่ออธิบายลักษณะของธรรมชาติแต่ละส่วนนั้น เป็นคำที่ให้ภาพและแสดงนัยความหมายในเชิงที่ไม่งดงาม และอึมครึม “คำว่า หัวแตก, ทึบทิม โดยเฉพาะในวรรค “ลำมูลผ่านเหมือนลำผี” ให้ภาพของแม่น้ำที่ตายไปแล้ว ก็คือแม่น้ำ

ที่พร่องและขาดสายน้ำ ส่วนแม่น้ำชี ก็อยู่ในสภาพที่ไม่ต่างกัน ช่วยตอกย้ำให้เห็นว่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาคอีสาน ซึ่งเป็นที่พึ่งพิงของผู้คนนั้นไม่อาจเป็นที่พึ่งได้อีก

“นายผี” ไม่ได้นำเสนอภาพความ “พร่อง” และพิกลพิการของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของอีสานไว้ในเฉพาะกรีนพจน์ “อีสาน” เท่านั้น แต่ยังได้ตอกย้ำภาพดังกล่าวไว้ในกรีนพจน์อีกบทหนึ่งที่ว่า “อีสานล่ม” ตีพิมพ์ในนิตยสารสยามสมัยในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ซึ่งเป็นบทกวีที่งดงามและทรงพลังไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

อีสานล่ม

แผ่นดินเป็นฝุ่นแดง	อันร้อนแล้งด้วยโหลม
ฝนตกก็เป็นตม	ตลอดทุ่งอยู่ทรมมา
ไ้ออกแผ่นดินดอน	อาบอาयर้อนอยู่รอร่า
ฝนลงแลศงกา	จะพิการไปกลใด
ฝนแรกได้ลงข้าว	ก็กลับหนาวในหัวใจ
ฝนซ้ำกระหน่ำไป	จนป่าข้าวนั้นขาวนอง
นาล่มเป็นแสนไร่	ก็จนใจไปทั้งผอง
อ้าเหวจะเฝ้าปอง	ใครมาปลดทอดทุกเขา
แสนล้านอีสานแล้ง	แผ่นดินแดงคือเพลิงเผา
แสนล้านอีสานเขา	มาทรุดล่มเป็นทะเล
แสนล้านนี้มีมือลาว	อันหาญห้าวบั่นเห
ซูไว้บ่ได้เซ	สยามรัฐจึงเรืองรอง
กอดมือกันทั้งหมด	จึงจะปลดจากจำจอง
แสนล้านนี้มีมือของ	ใครระยยาบที่ราบสูง

สิ่งที่น่าพิจารณาในกรีนพจน์ “อีสานล่ม” ซึ่งเขียนขึ้นหลังจาก “อีสาน” ถือได้ว่าเป็นการผลิตซ้ำ ภาพความแห้งแล้ง โหดร้ายของธรรมชาติ ที่มีกระบวนการและโครงสร้างในการพรรณนาที่ไม่แตกต่างจากบทแรก นั่นคือการนำเสนอภาพความ

“พร่อง” และความ “ล้น” ของธรรมชาติที่อยู่ในภาวะไม่สมดุลย์ อันส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน ภาวะไร้ที่พึ่งพาและความช่วยเหลือ สุดท้ายคือการย่ำเตือนปลุกเร้าให้เห็นพลังของคนอีสาน ว่าหากลุกขึ้นมารวมกันก็จะนำไปสู่ชีวิตที่ดีกว่า

เมื่อพิจารณาคำที่เกี่ยวกับธรรมชาติซึ่งนำเสนอในบทกวีนี้ จะพบว่าคำที่เรียกธรรมชาติทุกคำ ไม่ว่าจะเป็น “แผ่นดิน/ ฝน /นาข้าว ต่างสื่อให้เห็นภาพของความเป็นปึกแผ่นไม่ต่างจากคำที่ใช้เรียกธรรมชาติในบทกวีบทแรก คำถามที่ตามมาก็คือ ทำไมกวีจึงเลือกที่จะเขียนถึง พุดถึงธรรมชาติในลักษณะนี้ แทนที่จะเลือกพุดหรือเขียนถึงธรรมชาติในภาวะที่อุดมสมบูรณ์ การที่จะตอบคำถามนี้ได้ ต้องนำเอาแนวคิดบางประการของวรรณกรรมเชิงนิเวศมาพิจารณาประกอบ

เนื่องจากวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นทฤษฎีที่จัดอยู่ในกลุ่มแนวคิดหลังสมัยใหม่ ซึ่งมีมโนทัศน์หลายประการที่แตกต่างไปจากทฤษฎียุคสมัยใหม่ หนึ่งในมโนทัศน์ที่สำคัญก็คือ การมองธรรมชาติในฐานะการประกอบสร้างทางสังคม เช่นเดียวกับวัฒนธรรมอื่นๆ ดังนั้น การให้ความหมายหรือนิยามธรรมชาติขึ้นอยู่กับคนในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมที่มีประสบการณ์ต่อธรรมชาติที่แตกต่างกัน กิฟฟอร์ด (Gifford, 2000 : 174) ชี้ให้เห็นว่า การเรียกชื่อปรากฏการณ์ธรรมชาติของคนในแต่ละวัฒนธรรมนั้นมีความแตกต่างกัน ดังเช่น ชาวอัมฮาราในประเทศเอธิโอเปีย มีคำเรียก “ฝน” เพียงคำเดียวเท่านั้น ในขณะที่ชาวเยอรมันกลับมีคำเรียกฝนจำนวนมาก การแสดงออกเกี่ยวกับฝนในภาษาเยอรมัน มีทั้งคำว่าฝนที่เป็นมโนทัศน์ (concept) ที่อาจหมายถึงความอุดมสมบูรณ์หรือมลภาวะ การเรียกชื่อที่แตกต่างกันนี้เกี่ยวข้องกับการติดต่อระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์ (signifier) กับความหมายสัญลักษณ์ (signified) อย่างไรก็ตามมนุษย์ไม่ได้ติดต่อกับธรรมชาติเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีความต้องการที่จะสื่อสารกับธรรมชาติ ตรวจสอบและแบ่งปันความหมายของธรรมชาติผ่านสัญลักษณ์ของระบบสัญลักษณ์ (sign system) สัญลักษณ์เกี่ยวกับธรรมชาติช่วยรักษาให้มนุษย์มีจิตปกติโดยการเตือนว่ามนุษย์คือสัตว์ชนิดหนึ่ง นอกจากนี้แล้วสัญลักษณ์ยังสื่อสารให้เห็นมโนคติและทัศนคติของมนุษย์ผ่านการตั้งชื่อให้กับธรรมชาติซึ่งต้องใช้

ภาษาและถ้อยคำ ด้วยเหตุนี้ นักคิดหลังโครงสร้างนิยม จึงเห็นว่า ภาษาสามารถกลายเป็นสถานที่อันไพศาลซึ่งเก็บกัก สะสมความหมายและประสบการณ์เอาไว้และโดยที่ประสบการณ์ของบุคคลมีส่วนร่วมกับความหมายทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นเรื่องของการขัดเกลาทางสังคม (socialization) แต่เนื่องจากการขัดเกลาทางสังคมไม่เคยมีความสมบูรณ์ ความหมายเหล่านี้จึงดำเนินไปและขึ้นอยู่กับการปัจเจกบุคคลและระดับทางสังคมเป็นต้นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผู้ผลิต และโลกทางสังคม

จากแนวคิดดังกล่าว ได้นำไปสู่การขยายความให้เห็นว่า ธรรมชาติเป็นสิ่งที่สังคมประกอบสร้างขึ้น ดังนั้น ในทัศนะของนักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศ ภาษาจะมีบทบาทที่จะนำไปสู่ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างจิตสำนึกของมนุษย์กับธรรมชาติ การอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษา หรือถ้อยคำกับ “ธรรมชาติ” ของนักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศอยู่บนฐานคิดและมโนทัศน์ที่ว่า ถ้อยคำ เป็นการประกอบสร้างของมนุษย์ (the word is a human construct). และธรรมชาตินั้นเป็นการประกอบสร้างทางสังคม (social construction) และกำหนดการรับรู้ของเราของประสบการณ์ตรงซึ่งกลายเป็นการกำหนดการสื่อสารของเราเกี่ยวกับธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นชื่อภายใต้สิ่งซึ่งเราใช้กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์เพื่อการยอมรับมนุษย์ การประกอบสร้างทางสังคมของธรรมชาติ เสนอภาพตัวแทนของทัศนะที่แสดงให้เห็นว่า การอ้างถึงธรรมชาติในกวีนิพนธ์นั้นไม่ใช่สิ่งที่ไร้เดียงสา การอ้างถึงใดๆ ก็ตามในกวีนิพนธ์ อาจแสดงให้เห็นความเห็นต่อธรรมชาติอย่างคลุมเครือหรือขัดแย้ง

จึงอาจกล่าวได้ว่า “ในวรรณคดี ธรรมชาติคือวัฒนธรรม” (in literature nature is culture) ความคิดของบุคคลที่มีต่อธรรมชาติอาจจะกลายเป็นวิภาษวิธีที่สัมพันธ์กับความคิดที่ประกอบสร้างธรรมชาติของสังคม กวีนิพนธ์คือพื้นที่ซึ่งนักเขียนกับนักอ่านแลกเปลี่ยนความหมายของบุคคลและสังคม วรรณกรรมวิจารณ์เป็นหนทางหนึ่งของการคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ การตั้งคำถามอย่างมุ่งมั่นถึงความคิดเห็นต่อธรรมชาติในกวีนิพนธ์ ทำให้มนุษย์ได้เรียนรู้ว่าจะอยู่ในโลกปัจจุบันได้อย่างไร แนวคิดนี้สอดคล้องกับที่ วิลเลียม โฮวาร์ธ (Howarth.1996 : 77) กล่าวไว้ในบทความ “Some Principles of

Ecocriticism ว่า เรารู้จักธรรมชาติผ่านภาพและถ้อยคำ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สร้างคำถามเกี่ยวกับความจริงในวิทยาศาสตร์และวรรณคดีอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และแม้ว่าเราสามารถค้นหาคำความมีเหตุผลผ่านข้อมูลหรือการอุปมา แต่ฐานการวิเคราะห์ทั้ง ๒ ต่างก็เป็นคู่ขนานกันเสมอ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศตั้งข้อสังเกตต่อสัญญาเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีอยู่หลากหลาย ตลอดจนตัวบ่งชี้คุณค่าบางอย่างที่ประกอบสร้างรูปแบบและความหมายในวรรณคดี โดยสื่อสารผ่านการใส่รหัส (encoded) อย่างมีทิศทางและเป้าหมาย ถ้าหากว่าเราสามารถที่จะถ่ายทอดสารเหล่านั้นออกมาได้โดยนัยนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การประกอบสร้างทางสังคมของธรรมชาติ (the social construction of nature) คือการสร้างวาทกรรม (discourse) เกี่ยวกับธรรมชาตินั่นเอง

จากแนวคิดนี้ เราอาจกล่าวได้ว่า การใช้ภาษาในการนำเสนอธรรมชาติในกวีนิพนธ์ทั้งสองบทของ “นายผี” มีลักษณะของการประกอบสร้างทางสังคม ที่ความหมายของธรรมชาติขึ้นอยู่กับการคิดและการกำหนดของบุคคล การเลือกนำเสนอภาพธรรมชาติที่เต็มไปด้วยความแห้งแล้ง ขาดพรมนั้นเป็นเจตนาของกวี เนื่องจากกวีมีฐานความคิดชุดหนึ่ง ที่มาจากกระบวนทัศน์ของวรรณกรรมแนวมาร์กซิสต์ หรือวรรณกรรมเพื่อชีวิต ที่เห็นว่า วรรณกรรมที่ดีจะต้องสะท้อนชีวิตของคนส่วนใหญ่ อันได้แก่ชนชั้นกรรมาชีพ พร้อมกับเปิดเผยให้เห็นลักษณะหรือต้นตอแห่งความเลวร้ายในชีวิตและสังคม และยังจะต้องยั่วแหย่และชี้แนะให้ประชาชนต่อสู้เคลื่อนไหวไปสู่จุดหมายหรือทางออกของชีวิตที่ดีกว่า (ทีปกร. ๒๕๑๗) ด้วยแนวคิดนี้ จะเห็นได้ว่า ทั้งกวีนิพนธ์ “อีสาน” และ “อีสานลุ่ม” ของนายผี ได้นำเสนอให้เห็นภาพของภาคอีสานว่าเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยความแห้งแล้ง ขาดพรม ผู้คนชาวอีสานล้วนแล้วแต่เป็นชาวนาที่ยากจน อาจกล่าวได้ว่า “ธรรมชาติ” ในบทกวีของ “นายผี” ทั้งสองบท คือ “ต้นตอ” หรือที่มาของความเลวร้ายในชีวิตเป็นธรรมชาติที่ถูกประกอบสร้างความหมายในฐานะ “ผู้ร้าย” ที่ทำให้ชีวิตชาวอีสานมีความเป็นอยู่ที่แร้นแค้น ยากจนพอๆ กับการเอารัดเอาเปรียบของ “เหล่าบรรดา” “ผู้แทน” หรือ “นักการเมือง” ซึ่งดีแต่ “กล้าโกง” และ “กดขี่บีฑา” ชาวนา ทั้งที่ในความคาดหวังแล้ว “ธรรมชาติ” และ “นักการเมือง” ควรอยู่ในฐานะที่

เป็น “ที่พึ่งพา” ของคนจน

ดังนั้น จึงคงจะไม่ผิดนักที่จะกล่าวว่า บทกวี “อีสาน” ที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้กลายเป็นวาทกรรมเกี่ยวกับภาคอีสานไปโดยปริยาย เป็นวาทกรรม^๓ ที่แฝงแนวคิดและอุดมการณ์ของวรรณกรรมแนวสังคมนิยม หรือกระบวนทัศน์แบบมาร์กซิสต์อยู่เบื้องหลัง ทำให้ “นายผี” นำเสนอภาพแทนของธรรมชาติ ด้วยการใช้คำหรือ “สัญลักษณ์” ที่แสดงความหมายถึงความ ขาดพร่อง ความล้นเกินของธรรมชาติ ที่ไม่สามารถเป็นที่พึ่งของผู้คนได้อีกต่อไป อัตลักษณ์ของภาคอีสานตามวาทกรรมนี้ก็คือ “ดินแดนที่เต็มไปด้วยความแห้งแล้งกันดาร ผู้คนที่ยากจนข้นแค้น และนักการเมืองที่เอาเปรียบประชาชนมากกว่าเป็นที่พึ่งพาช่วยเหลือ” และกวีนิพนธ์ “อีสานลุ่ม” ที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ก็เป็นการต่อยอด “วาทกรรมอีสาน” ให้นหนักแน่นและมั่นคงยิ่งขึ้นไปอีก

^๓ คำว่า “วาทกรรม” ในทัศนะของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส หมายถึงกลุ่มของข้อความที่แสดงให้เห็นว่าวิธีการของการใช้ภาษาสำหรับพูดหรือกล่าวถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งเป็นอย่างไร วิธีการดังกล่าวนี้ได้สร้าง “ภาพตัวแทน” ของเรื่องนั้นๆ (เช่น เรื่องเพศ เรื่องความบ้า เรื่องการลงโทษ เรื่องความอ่อน ฯลฯ) วาทกรรมสามารถจะวางกฎเกณฑ์ วิธีการที่เราจะพูดถึงหัวข้อ จะคิดถึงเรื่องราว จะวางมือปฏิบัติต่อเรื่องอะไรได้บ้าง ไม่ได้บ้าง วาทกรรมจึงไม่ใช่ว่า “จะพูดเรื่องอะไร” เท่านั้นแต่เป็นวิธีการที่จะพูดเรื่องนั้นซึ่งมีกฎเกณฑ์บังคับอยู่ กฎเกณฑ์จะทั้งบังคับชี้แจงว่า “อะไรบ้างที่จะต้องพูด” (rule in) และ “อะไรบ้างที่ห้ามพูด” (rule out) (Weedon, 1997 p. 105)

วาทกรรมในทัศนะของฟูโกต์ เปรียบเสมือน “ป้ายฉลาก” ที่ถูกสร้างขึ้นและนำไปปิดหรือ “กำกับ” ให้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อสร้างอัตลักษณ์ให้กับสิ่งนั้นๆ และป้ายฉลากก็จะมีอำนาจกำหนดความหมาย การรับรู้และเข้าใจ การพูดถึง/เขียนถึงต่อสิ่งนั้นให้ดำรงอยู่ต่อไป ขณะเดียวกัน ดอกตรึงปิดกันและแซ่ซ้องอัตลักษณ์ของสิ่งที่มันสร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง ในขณะที่วาทกรรมก็ทำหน้าที่เก็บกด/ปิดกันมิให้อัตลักษณ์และความหมายของบางอย่างเกิดขึ้น นอกจากนี้แล้ว วาทกรรมก็จะสร้างสิ่งที่เรียกว่า “ปฏิบัติทางวาทกรรม (discursive practice)” ซึ่งหมายรวมทั้งเรื่องภาษา และการกระทำทางสังคมทุกอย่างให้เกิดขึ้น (Foucault, 1972.) ยกตัวอย่าง เช่น การให้ความหมาย “ป่าไม้” ในสังคมไทย ซึ่งในอดีตถูกกำหนดว่าเป็น “ทรัพยากรที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ” ความหมายนี้ทำให้รัฐบาลให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทเอกชน ทำให้มีการทำลายป่าไม้อย่างกว้างขวาง เมื่อป่าไม้ถูกทำลายลงไปมาก จึงมีการกำหนดความหมายของป่าไม้เสียใหม่ว่า เป็น “ทรัพยากรที่ต้องอนุรักษ์” หลังจากนั้นการปฏิบัติต่อป่าไม้ก็เปลี่ยนไป นำไปสู่ภาคปฏิบัติการทางสังคม เช่น การปิดป่า การปลูกป่าทดแทน หรือการรณรงค์ให้รักษาป่าในรูปแบบต่างๆ ผ่านการออกประกาศ โฆษณาประชาสัมพันธ์ซึ่งส่วนหนึ่งนำเสนอในรูปแบบของภาษา

ในฐานะที่เป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง “วาทกรรมอีสาน” ที่ “นายผี” สร้างขึ้นจึงมีอำนาจในการกำหนด /กำกับ/ ให้การรับรู้/การคิดถึง/พูดถึง และเขียนถึง ของเราเกี่ยวกับภาคอีสาน ให้เป็นไปตามความหมายที่มันถูกสร้างขึ้น ขณะเดียวกันก็ปิดกั้นมิให้มีการคิดถึงธรรมชาติของอีสานในด้านอื่น ดังปรากฏในวรรณกรรมที่ “เขียนอีสาน” จำนวนไม่น้อยที่เกิดขึ้นในยุคหลัง “นายผี”

วาทกรรมอีสาน กับการผลิตซ้ำภาพ “อีสานแล้ง” ในวรรณกรรมยุคหลัง “นายผี”

ภาพของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือ “การเขียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ของภาคอีสาน ในวรรณกรรมที่เขียนขึ้นหลังยุคของ “นายผี” มีปรากฏทั้งในเรื่องสั้น บทกวีและบทเพลง ในบทความนี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างให้เห็นเฉพาะในงานเรื่องสั้น และกวีนิพนธ์ของนักเขียนชาวอีสานบางส่วน อาทิ เช่น ในบทกวีของ ประเสริฐ จันดำ ในเรื่องสั้นของ “ลาวคำหอม” และ สุรัชย์ จันทิมารว

ในกวีนิพนธ์ชื่อ “แปนเอ็ดเติด” ของ ประเสริฐ จันดำ ที่เขียนขึ้นในปี ๒๕๑๗ ซึ่งจัดว่าเป็นวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิต ได้ผลิตซ้ำและตอกย้ำวาทกรรมอีสานอย่างชัดเจน และตรงไปตรงมา

แปนเอ็ดเติด

แปนเอ็ดเติด	สายน้ำระเหิดระเหยหาย
ทุ่งโล่งใจโป่งไม่เย็นตาย	ลมแล้งแรงร้ายอยู่ตาปี
อีสานแดนดินที่ดาลเดือด	สายเลือดปูสังกะสาอย่าสังกะสี
ธรรมชาติไม่ปรานี	ทิวชาตีย้ายถิ่นแรง
ว่างเปล่าเหลือแสนแปนเอ็ดเติด	เราเกิดในสังคมยื้อแย่ง
ไม่มีข้าว ไม่มีปลา ป่าแล้ง	ไม่มีแสงสว่างทางชีวิน
ว่างเปล่าเหลือแสนแปนเอ็ดเติด	รอรเบิดกาลเวลาลงมลิ้น
ผู้กดขี่สูญเสียจากธรณิน	ว่างเปล่าเหมือนดินถิ่นอีสาน....”

ธรรมชาติในกวีบทนี้ ถูกนำเสนอผ่านชุดคำที่แสดงถึงความแห้งแล้ง ขาดพร่อง และนำมาสู่ความสิ้นหวัง คำว่า “แปนเอ็ดเติด” เป็นภาษาถิ่นอีสาน หมายถึงความ “เตียนราบ โลงลิ่ว” ซึ่งสื่อความหมายถึงความว่างเปล่า ว่างเปล่าเพราะความขาดพร่องของธรรมชาติ ประเสริฐ จันดำ ก็มองธรรมชาติแบบ “นายผี” และประกอบสร้างความหมายของธรรมชาติในทำนองเดียวกัน คือมองว่าความขาดพร่องของธรรมชาตินำมาสู่ความยากไร้ และการกดขี่ ในวรรณคดีว่า “ธรรมชาติไม่ปราณี ธรรมชาติอย่าเอ็กินแรง” จะเห็นว่าธรรมชาติถูกยกระดับให้เลวร้ายเท่ากับอำนาจของผู้กดขี่ เอารัดเอาเปรียบซึ่งเป็นการมองในกระบวนทัศน์แบบมาร์กซิสต์ เพราะประเสริฐ จันดำก็ได้ชื่อว่า เป็นกวีเพื่อชีวิตและนักต่อสู้เพื่ออุดมการณ์คนหนึ่ง บทกวี “แปนเอ็ดเติด” จึงเป็นผลิตซ้ำ “วาทกรรมอีสาน” ให้มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น

ในขณะที่วาทกรรมอีสานของ “นายผี” และประเสริฐ จันดำ พยายามประกอบสร้างความหมายของธรรมชาติโดยผูกโยงกับอุดมการณ์ทางการเมืองแบบมาร์กซิสต์ แต่ในเรื่องสั้นที่เขียนเกี่ยวกับอีสานยุคหลังนายผี ดังเช่นในงานของ ลาวคำหอม และ สุรัชย์ จันทิมาธร แม้จะเป็นการมองธรรมชาติในฐานคิดแบบวาทกรรมอีสานเช่นกัน แต่ก็ไม่ได้สื่อความหมายไปถึงระดับของการต่อสู้เชิงอุดมการณ์อย่างชัดเจนมากนัก

รวมเรื่องสั้น ชุด “ฟ้าบ่กั้น” ของ ลาวคำหอม จัดได้ว่าเป็นตัวบทที่แสดงให้เห็น “การเขียนอีสาน” อย่างชัดเจนมากเล่มหนึ่ง ในบรรดาเรื่องสั้นทั้งหมดจำนวน ๑๗ เรื่อง ที่นำมารวมไว้ในหนังสือเล่มนี้^๔ แทบทุกเรื่องเป็นเรื่องสั้นที่ใช้ฉากหลังเป็นสถานที่ในภาคอีสาน และในการบรรยายฉากและสถานที่ของเรื่อง ก็มีพื้นที่จำนวนมากที่ได้กล่าวถึง “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ที่แสดงให้เห็นถึง “การผลิตซ้ำ” วาทกรรมอีสาน นั่นคือ การนำเสนอให้เห็น ภาพของธรรมชาติที่แห้งแล้ง ขาดพร่อง และส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงต่อการดำรงชีวิตของผู้คน ในกรณีนี้ดูเหมือนว่า “ลาวคำหอม” เองก็มี มโนทัศน์ต่อธรรมชาติว่า เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง เมื่อธรรมชาติผิดเพี้ยนไป ก็ส่งผลกระทบต่อสรรพชีวิตอื่นๆ โดยเฉพาะมนุษย์ในบริเวณลุ่มนั้นๆ

^๔ ผู้เขียนหมายถึง ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยสำนักพิมพ์ดวงกมล

ในเรื่องสั้น “เขียดขาคร่ำ” ลาวคำหอม ได้นำเสนอภาพของธรรมชาติที่ นักวิจารณ์
แนวสุนทรียภาพเคยชื่นชมว่าเป็นตัวอย่างของการเขียนร้อยแก้วที่ไพเราะ งดงามและ
เต็มไปด้วยสุนทรียภาพ^๕ โดยเฉพาะในตอนเปิดเรื่อง

แดดกล้าแรงแรง เหมือนจใจจะแผดเผาทุกชีวิตบนทุ่งกว้างให้ไหม้
มอดจนสิ้นซาก สะบ่างหลวงกับพะยอมยืนโดดเด่น ทั้งใบแกสีเหลืองคล้ำ
ร้อนลงดินเป็นครั้งคราว เขาหย่อนกายลงตรงโคนต้นไม้ด้วยท่าทางที่
เหนื่อยอ่อน เลื้อยสีครามคล้ำเปียกชื้นไปด้วยหยาดเหงื่อรอบตัวมีแต่ความ
อ้างว้างแห้งแล้ง เขาเพ่งมองกลุ่มหญ้าหน่มและฟางผ่อยที่ปลิวว่อนหมุน
เป็นลำสูงพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า นอกจากหญ้าและฟาง มันยังหอบเอาดินสี
น้ำตาลลอยฟุ้งจนมืดมัวไปหมด มันเป็นลมหัวกุด หรือที่บางคนเรียกลม
หัวด้วน เขารู้สึกหนาวขึ้นมาทันทีเมื่อคิดได้ว่า ลมที่พัดตึงๆ อยู่นั้น ผู้ใหญ่
เคยบอกว่ามันเป็นเครื่องหมายของ ความแห้งแล้ง ความอดอยาก ความ
วิบัติและความตาย เมื่อคิดถึงตรงนี้ เขารู้สึกกระวนกระวาย.....เขามองดู
ฝ่าเท้าที่ฟองเพราะความร้อนไหม้ของพื้นทราย แล้วรู้สึกโกรธขึ้นมา
อย่างบอกไม่ถูก โกรธดินฟ้าอากาศ ซึ่งช่างมีแต่ความทารุณไม่จบสิ้น..

ภาพของธรรมชาติที่ได้รับการนำเสนอในเรื่องสั้นเรื่องนี้ บ่งบอกถึงความแห้งแล้ง
อ้างว้างและชวนหวาดหวั่น ข้อความที่ขีดเส้นใต้ เป็นชุดคำที่นักเขียนเหมือนจะจงใจ
เลือกสรรเป็นพิเศษ เพื่อแสดงความหมายถึง ความร้อน ความแห้งแล้ง ความอดอยาก
และภัยพิบัติที่จะตามมา การใช้ภาษาเพื่อนำเสนอธรรมชาติโยนไปสู่ภาวะอารมณ์และ
ความนึกคิดของตัวละคร ที่สะท้อนให้เห็นการสื่อสารทางอารมณ์ระหว่างมนุษย์กับโลก
ธรรมชาติ ที่มนุษย์นั้นยอมรับและตระหนักถึงผลานุภาพของธรรมชาติ ว่ามีผลต่อ
ชะตากรรมและความอยู่รอดของเขา สิ่งที่เขาพอจะตอบได้กับธรรมชาติได้ก็คงเป็นการ

^๕ ตัวอย่างเช่น การวิจารณ์ของ ธเนศ เวศร์ภาดา ใน ทะเลปัญญา รวมบทวิจารณ์วรรณกรรมและ
วรรณกรรมศึกษา ๒๕๔๓

แสดงออกทางอารมณ์เท่านั้นเอง และเมื่อเราอ่านเรื่องสั้นเรื่องนี้จนจบ ก็พบว่า ฆะตกรรมและโศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นกับครอบครัวของตัวละคร ก็มาจากภาวะความ ผันผวนของธรรมชาตินั่นเอง

ในเรื่องสั้น “ฟ้าโปรด” แม้ผู้เขียนจะไม่ได้ให้ภาพของธรรมชาติในลักษณะของการบรรยายฉากอย่างเรื่องสั้น “เขียดขาคว่ำ” แต่บรรยายภาคโดยรวมของเรื่องสั้นเรื่องนี้ ก็ให้ภาพชนบทอีสานที่แห้งแล้ง หดหู่ จนทำให้เกิดความอดอยากขาดแคลน นำไปสู่ภาวะอารมณ์แบบ “ขื่นขื่น” ให้กับผู้อ่าน เมื่อเด็กเลี้ยงควายต้องทะเลาะกันด้วยการแย่ง “กรรมสิทธิ์” ใน “ชีควาย” กองหนึ่ง (ซึ่งหมายถึงการได้ตัวแมงกูดที่อยู่ในกองชีควาย มาเป็นอาหาร) ฝ่ายหนึ่งคือเด็กชายเอี้ยงเป็นเจ้าของควาย (ตัวที่ถ่ายมูลชัออกมา) อีกฝ่ายคือเด็กชายล้อมเป็นเจ้าของที่ดิน (ซึ่งเป็นควายตัวนั้นมาถ่ายมูลไว้) เรื่องสั้นเรื่องนี้ สงสารและพลังที่รุนแรงและสะเทือนใจยิ่ง เมื่อทั้งเด็กและชายชราต่างหวั่งจะไปแย่งชุด กองชีควายกองชีควายกองเดียวกัน แต่โชคดีเหลือเกินที่ฝนหลงฤดูตกลงมาเสียก่อน ทำให้เหตุนะละวาทที่กำลังจะเกิดขึ้นมีอันยุติลง ลาวคำหอม จบเรื่องสั้นเรื่องนี้ลง ด้วยประโยคที่ว่า “สิ้นเคราะห์กันไ้วัน ไม่เป็นไรแล้วเด็กเอ๊ย ถึงจะไม่ได้กูดจี แต่ฟ้าก็โปรดเราแล้ว เมื่อแผ่นดินเย็นลง ยอดดั่ว ผักหวาน ดอกชะเจียว คงจะออกให้พวกเอ็ง เก็บกินกันดอก” (หน้า ๑๓๑)

หากพิจารณาเฉพาะประเด็นของการนำเสนอธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในงานเขียน เรื่องสั้น ๒ เรื่องนี้ของ “ลาวคำหอม” ก็ชัดเจนพอที่จะทำให้เห็นว่า ภาพเสนอเกี่ยวกับธรรมชาติในงานเขียนของลาวคำหอมเป็นแบบเดียวกับธรรมชาติที่ถูกสร้างขึ้นใน “วาทกรรมอีสาน” ของนายผี นั่นคือ ธรรมชาติที่ขาดพร่องและส่งผลต่อเคราะห์กรรมของมนุษย์ ในขณะที่เดียวกันผู้เขียนได้จบเรื่องสั้นเรื่องนี้ด้วยการนำเสนอภาพธรรมชาติที่ตรงข้าม คือการให้ “ฝนหลงฤดู” ตกลงมา เพื่อยุติปัญหาทั้งปวงที่เกิดขึ้น “แผ่นดินเย็น” ที่มาพร้อมกับฝน เป็นภาพธรรมชาติที่ตรงกันข้ามกับ “แผ่นดินร้อน” ซึ่งเป็นแนวคิดแบบคู่ตรงกันข้าม ที่ได้รับการนำเสนอในเชิงเปรียบเทียบถึงภาวะของธรรมชาติอย่างชัดเจน

ภาพเสนอเกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะนี้ยังเห็นได้ในเรื่องสั้นบางเรื่องของสุรชัย

จันทิมาร^๖ ที่เขียนขึ้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๗ โดยเฉพาะเรื่องสั้นที่ใช้ฉากชนบท ในภาคอีสาน อาทิ “แล้งเข็ญ” (๒๕๑๐) “บนที่ราบสูง” (๒๕๑๐) และ “โพนแต่” (๒๕๑๑) โดยภาพรวมแล้ว เรื่องสั้นเหล่านี้ได้นำเสนอให้เห็นชีวิตของชาวชนบทอีสานเมื่อ ๔๐ ปีที่ผ่านมา ที่ยากไร้และดำรงชีพด้วยการพึ่งพิงธรรมชาติ เคราะห์กรรมของพวกเขายังขึ้นอยู่กับความผันแปรของฤดูกาลและดินฟ้าอากาศ เช่นเดียวกับเรื่องสั้นของ “ลาวคำหอม” ที่เขียนขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ การ “เขียนอีสาน” ของสุรชัย จันทิมาร ก็ดำเนินไปในท่วงทำนองที่ไม่ต่างกัน ภาพธรรมชาติที่ได้รับการนำเสนอ ยังอยู่ในกระบวนคิดภายใต้ “วาทกรรมอีสาน” ของ “นายผี” ความคิดแบบคู่ตรงข้ามระหว่าง “ความอุดมสมบูรณ์/ความแห้งแล้ง, แผ่นดินร้อน/แผ่นดินเย็น” หรือนัยหนึ่ง “ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์/ธรรมชาติที่ขาดพร่อง” อันนำไปสู่การสื่อความหมายที่ว่า “ธรรมชาติอุดมสมบูรณ์” หมายถึง ชีวิตที่มีความสุข ความสมหวัง ธรรมชาติที่ขาดพร่อง หมายถึง “ความยากลำบากและทุกข์เข็ญ ความยากจน ไร้หวัง” ดังเช่นในเรื่องสั้น “แล้งเข็ญ” สุรชัยให้ภาพชนบทอีสานในภาวะที่ธรรมชาติขาดพร่องในบรรยากาศเดียวกับเรื่องสั้นของ “ลาวคำหอม” ไว้ในบทเริ่มต้นของเรื่องสั้นเรื่องนี้ว่า

“เริ่มด้วยลมแล้งกู่กรรโชกพาเอาฝุ่นดินโขยเข้าปะทะเรือนชาน ที่ไย้อยู่แล้วให้สะเทิมล้นเหมือนกับจับใช้ฉะนั้นผู้เฒ่าเจ้าจับอยู่กับกองผ้าห่มซึ่งมันเก่าแก่เหมือนกับตัวของแกเอง เด็กๆ พากันก่อไฟผิงที่ได้ต้นมะขามเฒ่าของหมู่บ้าน ศาลจ้าวสันติกๆ ไปคราทั้งเสาคราลมทุ่งพัดมาแรงๆ ทั้งหมู่บ้านอันมีไม่ถึงสิบหลังคาเรือน จะหาไอ้หนุ่มอีสานก็หายาก เพราะมันต่างหนีไปไทย (กรุงเทพฯ) กันหมด มันทั้งความหนาวแล้งไปอย่างอดระอาเต็มทนแล้ว...

^๖ ก่อนที่จะกลายมาเป็นนักร้องเพลงเพื่อชีวิตผู้มีชื่อเสียงเสมือนผู้สร้างตำนานเพลงในแนวนี้ สุรชัย จันทิมาร เคยเขียนเรื่องสั้นมาก่อน เขาเป็นนักเขียนในกลุ่ม “พระจันทร์เสี้ยว” ในยุคแสวงหา (๒๕๑๒-๒๕๑๕) ที่มีผลงานโดดเด่น มีผลงานเรื่องสั้นหลายเล่ม อาทิ “มาจากที่ราบสูง” (๒๕๑๒), “เดินไปสู่นาน” (๒๕๑๓) และ “ความบ้ามาเยือน” (๒๕๑๗) เรื่องสั้นทั้งสามเล่มนี้ต่อมาได้รับการตีพิมพ์รวมไว้ในหนังสือรวมเรื่องสั้นชุด “ก่อนเคลื่อนคาราวาน” โดยสำนักพิมพ์แมลงปอ พ.ศ. ๒๕๒๕

ปี พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นปีที่ต้องประสบความแล้งเข็ญ ปีนั่นใครๆ ต่างก็คาดเดาให้กลุ่มไปว่า โลกกำลังจะถึงวาระแห่งการแตกดับ มันเกิดขึ้นง่ายๆ ในหมู่บ้านดินดง เหมือนกับโลกทั้งโลกอยู่ในความนึกคิดของพวกเขาทั้งนั้น ลมหวัฏแต่จะลูกกระซอกขวัญทุกคนให้กระเจิดกระเจิงควายเลี้ยงผอมโซจนที่ว่าหมดอายุตายอยากในชีวิตของมัน ครว้เรือนระล่ำระสาย ที่ตัดสินใจก็หอบข้างของหนีจากไป หนีไปให้พบเห็นความสดใส เหมือนกับที่ได้เห็นน้ำบ่อใหม่ ที่อยู่ก็กีดพันรอคอยฤดูฝนที่ยังไม่มีเค้า...^๗

ข้อความที่ขีดเส้นใต้ คือภาพเสนอธรรมชาติที่สื่อถึงความแห้งแล้ง ขาดพรวง และผลของความไม่ปกติที่ว่าส่งผลต่อผู้คนและชีวิตในหมู่บ้านอย่างไร “ความแล้งเข็ญ” ส่งผลให้ผู้คนอพยพ ย้ายถิ่น เป็นนาฏกรรมของชีวิตที่ชวนหดหู่และช่วยเน้นย้ำวาทกรรมอีสาน (แล้ง) ให้หนักแน่นยิ่งขึ้น “ลมหวัฏ” ถูกนำมากล่าวซ้ำในฐานะสัญลักษณ์ของความแห้งแล้ง ภัยพิบัติเหมือนกับเคยปรากฏในเรื่องสั้นของลาวคำหอม และเช่นเดียวกัน สุรัชย์ จันทิมาธร ยังคิดเกี่ยวกับธรรมชาติบนฐานคิดแบบ “คู่ตรงข้าม” ระหว่าง “ธรรมชาติที่ขาดพรวง (แล้งเข็ญ) กับธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ (น้ำบ่อใหม่/ฤดูฝนใหม่)” ความคิดเชิงเปรียบเทียบนี้ได้รับการนำเสนออย่างชัดเจน ในเรื่องสั้น “โพนแต่” ซึ่งให้ภาพธรรมชาติที่แตกต่างไปจากเรื่องแรก

“หน้าฝนย่างเข้ามาอีก ทำให้คึกคักด้วยธุรกิจไปทั้งหมู่บ้าน พ่อบ้านข้อลำล่ำสันลั่นท่าทางทะมัดทะแมง แบกไถแบกคราดลงนากันเป็นแถว กระดิ่ง, เกราะดังซม เมื่อพวกเขาพากันตอนควายออกทุ่งอย่างสนุกสนาน บางคนก็ควักหวดออกมาเป่าเสียงหูกหูกบนหลังควายที่ลุยน้ำในนาดังซ่า”^๘

^๗ สุรัชย์ จันทิมาธร ก่อนเคลื่อนคาราวาน. ๒๕๒๕ หน้า ๗๘-๗๙.

^๘ เล่มเดิม หน้า ๘๕.

ธรรมชาติที่ได้รับการนำเสนอในเรื่องสั้นเรื่องนี้ คือธรรมชาติในภาวะเต็มสมบูรณ์ ที่ส่งผลให้เกิดกิจกรรมและธุรกิจที่คึกคักกระปรี้กระเปร่าและเต็มไปด้วยความหวัง เมื่อธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ทุกสิ่งทุกอย่างก็ขับเคลื่อนและดำเนินไปได้ ในขณะที่ธรรมชาติใน “แล้งเข็ญ” ทำให้เกิดความหยุตนิ่ง ซึมเซา และไร้หวัง ภาพบรรยากาศของเรื่องสั้นทั้งสอง จึงย้าให้เห็นความคิดแบบคู่ตรงกันข้ามของผู้เขียนได้อย่างชัดเจน...

บทสรุป

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม จะเห็นได้ว่า ในงานเขียนที่นำมากล่าวถึงนี้ ผู้เขียนทั้งหมดมีทัศนะในการมองธรรมชาติ ว่าธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่ สามารถควบคุมกำหนดชะตากรรมและการดำรงอยู่ของมนุษย์ให้ดำเนินไปทั้งในทางร้ายและดี เมื่อธรรมชาติขาดพร่อง มนุษย์ก็ประสบชะตากรรมที่เลวร้าย แต่คราวใดที่ธรรมชาติเต็มสมบูรณ์ ชีวิตมนุษย์ก็ดำเนินไปด้วยดี ในทัศนะของนักนิเวศวิทยา เรียกการมองธรรมชาติในลักษณะนี้ว่า เป็นกระแสดคิดที่ยึดธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง (Ecocentrism) ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของธรรมชาติว่ามีความยิ่งใหญ่เหนือการควบคุมกำกับของมนุษย์ (Huggett & John, 1998. Online)

อย่างไรก็ตาม มีประเด็นที่น่าพิจารณาเพิ่มเติมก็คือ ไม่ว่าจะเป็น “วาทกรรมอีสาน” ของ “นายผี” หรืองานเขียนในแนววรรณกรรมเพื่อชีวิตที่เขียนขึ้นหลังยุคของ “นายผี” ดังที่นำมาวิเคราะห์เป็นตัวอย่าง ต่างมองธรรมชาติในลักษณะที่เป็นกลไกเห็นว่า ธรรมชาติก็คือกลไกอย่างหนึ่งที่มีส่วนในการกำหนดชะตากรรมของมนุษย์ เช่นเดียวกับกลไกอื่นๆ เช่น การกดขี่ของนายทุน การเอารัดเอาเปรียบของข้าราชการ หรือนักการเมือง หรืออาจกล่าวได้ว่า ในงานเขียนที่เขียนตามแบบ “วาทกรรมอีสาน” จะด้วยจงใจหรือไม่ก็ตาม แต่สิ่งที่สามารถเห็นได้ก็คือ นักเขียนและกวีมีความพยายามที่จะเชื่อมโยงธรรมชาติกับกลไกของการเอารัดเอาเปรียบและขูดรีด ทั้งธรรมชาติและกลไกการกดขี่ เอารัดเอาเปรียบ มีพลังอำนาจในระดับเดียวกัน “วาทกรรมอีสาน” ได้สร้างอัตลักษณ์ให้กับธรรมชาติในงานเขียนในฐานะพลังอำนาจที่เหนือกว่า ที่เปิด

๓๑๐ ัญญา สังขพันธานนท

โอกาสให้พลลังอำนาจอื่น อันได้แก่ การกตขี่เอาเบรียบของนายทุน นักการเมืองและ
กลไกของรัฐได้เข้ามาซ้ำเติมชะตากรรมของชีวิตคนในชนชั้นล่างให้เลวร้ายขึ้นไปอีก อัน
นำไปสู่ข้อสรุปและทางออกตามแนวทางของวรรณกรรมแนวสังคมนิยมที่ว่า มีแต่
ประชาชนคนยากไร้ จะลุกขึ้นมาต่อสู้ปลดแอกให้กับตัวเองเท่านั้น ความเลวร้ายดัง
กล่าวจึงจะหมดไป

บรรณานุกรม

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. วาทกรรมการพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : วิชาษา.
๒๕๔๔.

ทีปกร. ศิลปะเพื่อชีวิตศิลปะเพื่อประชาชน (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: โคมทักซิณ.
๒๕๑๗.

“ลาวคำหอม”. ฟ้ามุ่ย. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล. ๒๕๒๒.

สุรัชย์ จันทิมาธร. ก่อนเคลื่อนคาราวาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แมลงปอ. ๒๕๒๕.

อัศนี พลจันทร. รวมบทกวี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สามัญชน. ๒๕๔๐.

อินทราวุธ. (นามแฝง). ข้อคิดจากวรรณคดี (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองศิลป์.
๒๕๒๒.

Bate, Jonathan. Frome ‘Red’ to ‘Green’. In Laurence Coupe (Ed). *The Green Studies Reader From Romanticism To Ecocriticism*. (p.169). New York: Routledge.
2002.

Buell, Lawrence. *The Environmental Imagination : Thoreau, Nature Writing and The Formation of American Culture*. Cambridge, MA : Havard University Press. 1995.

Campbell, Sueellen. “The Land and Language of Desire : Where Deep Ecology and Post-Structural Meet.” In Glotfelty and Fromm (Eds). *Ecocriticism Reader* (p. 129). Athens : University of Georgia Press. 1996.

Cohen, Michael P. “Blues in the Green : Ecocriticism Under Critique” *Environmental History*. 9.1 (Jan. 2004) : 9-36

Crockett, Harry. What is Ecocriticism? Retrieved on May 15, 2005. from http://www.asle.umn.edu/conf/other_conf/wla/1994/crockett.html.

Foucault, Micheal. *The Archaeology of Knowledge*. New York: Pantheon Books. 1972.

๓๑๒ ธีัญญา สังขพันธานนท์

Gifford, Terry. **Pastoral**. London : Routledge.1999.

Glotfelty, Cheryl and Harold Fromm. **The Ecocriticism Reader : Landmarks in Literary Ecology**.Athens : University of Georgia Press, 1996.

Leopold, Aldo. **A Sand County Almanac, With Essay on Conservation from Round River**. New York : Ballantine.1970.

McColley, Diane Kelsey. **Milton's Environmental Epic : Creature Kinship and the Language of Paradise Lost** In. Karla Armbruster and Kathleen. 2001.

R.Wallace. (Eds) **Beyon Nature Writing : Expanding the Boundaries of Ecocriticism** (66). Charlottesville : University Press of Virginia.

Slovic, Scott. *"Ecocriticism: Containing Multitude, Practising Doctrin"*, in Lawrence Buell, **The Environmental Imagination : Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture**. Cambridge, Ma : Harvard University Press. 1997.